

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Величко Віктор Юрійович

УДК 342.92

**СВОБОДА ЯК ЦІННІСТЬ
АДМІНІСТРАТИВНО-СУДОЧИННИХ ПРАВОВІДНОСИН**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Запоріжжя – 2024

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Запорізькому національному університеті
Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник –

доктор юридичних наук,
заслужений юрист України

Пилипенко Володимир Пилипович,

Навчально-науковий інститут міжнародного права,
інновацій і проєктної діяльності
Львівського університету бізнесу і права,
директор.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Легеза Юлія Олександрівна,

Навчально-науковий інститут
гуманітарних і соціальних наук
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка»,
професор кафедри цивільного, господарського
та екологічного права;

доктор юридичних наук, професор

Волкова Юлія Анатоліївна,

Вищий навчальний заклад
«Київський університет ринкових відносин»,
професор кафедри права.

Захист відбудеться «26» грудня 2024 року о «10⁰⁰» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 17.051.07 Запорізького національного університету за адресою: 69600, м. Запоріжжя, пр. Соборний, 74, корп. 5, кім. 202-б.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66-а, корп. 2, кім. 101).

Автореферат розісланий «26» листопада 2024 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ш.Н. Гаджиєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Встановлення змісту свободи як цінності адміністративно-судочинних відносин в умовах нормативної невизначеності зумовлюється потребами визначення меж належності та добросовісності діяльності із захисту суб'єктивних публічних прав судовому порядку. Зміни, що ухвалюються та постійно вносяться до КАС України, не вирішуються, при цьому повною мірою питання забезпечення визначення меж реалізації свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах загалом і на окремих стадіях судового провадження зокрема призводять до хибного тлумачення змісту добросовісної та належної поведінки учасників публічно-правового спору.

Крім того, у все більш взаємопов'язаному світі зростає вплив міжнародного права на розуміння змісту свободи як цінності адміністративно-судочинних відносин. Судді все частіше дивляться за межі своїх національних кордонів, на міжнародні договори, іноземне прецедентне право та глобальні стандарти прав людини в процесі розгляду адміністративних справ, особливо в таких сферах, як екологічне право та публічне адміністрування. Ця тенденція відображає визнання того, що проблеми, з якими стикається одна юрисдикція, часто резонують глобально, що вимагає більш широкого, більш інклюзивного погляду на свободу як цінність адміністративно-судочинних відносин.

Науково-теоретичну основу дослідження реалізації свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин сформовано на підставі використання наукових розробок таких учених, як: М.А. Бояринцева, М.Ю. Віхляєв, Ю.А. Волкова, Р.А. Калюжний, О.В. Капліна, Д.А. Козачук, Т.О. Коломосьць, В.К. Колпаков, Є.В. Курінний, Ю.О. Легеза, Р.В. Миронюк, Т.Т. Полянський, С.В. Прилудський, В.В. Тильчик, О.С. Фонова, О.Ю. Хабло, А.С. Штефан, Т.С. Яценко та ін.

Важливу роль у формуванні авторської концепції визначення змісту свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин мали результати дисертаційних робіт таких науковців, як: О.І. Щадило на тему «Аксіологія феномена свободи у трансформаційних суспільствах» (2018 р.); А.С. Смілик на тему «Свобода і відповідальність як філософсько-правові засади формування законослухняної особи» (2016 р.); В.І. Козлова на тему «Колективні політичні права і свободи громадян України: конституційно-правовий аналіз» (2010 р.); З.М. Макарухи на тему «Правові засади заснування та розвитку простору свободи, безпеки та юстиції в рамках Європейського Союзу» (2012 р.); В.Ю. Поліщука на тему «Зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві» (2021 р.) та ін.

Однак при цьому здійснений аналіз наукових публікацій засвідчив відсутність комплексного дослідження проблематики свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин та механізму забезпечення ефективності її забезпечення, що зумовлює актуальність цієї дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Положення дисертації корелюються із положеннями Указів Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006 «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів»; від 20 травня 2015 р. № 276/2015 «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр.»; відповідає Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 рр., затвердженій постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03 березня 2016 р., комплексним науковим проєктам кафедри конституційного та адміністративного права Запорізького національного університету «Основні напрямки удосконалення законодавства України в умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0115U00710) та «Дослідження проблем теорії адміністративного права в умовах глобалізаційних процесів» (номер державної реєстрації 0115U00711).

Мета та задачі дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у тому, щоб на підставі системного аналізу положень теорії адміністративного процесуального права, національного законодавства та судової практики визначити правову природу свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин, а також напрями підвищення ефективності її реалізації.

Для досягнення вказаної мети в дисертаційній роботі поставлено й вирішено такі основні *задачі*:

- обґрунтувати поняття, сутність та ознаки адміністративно-судочинних правовідносин у системі суспільних відносин;
- з'ясувати генезу уявлень про свободу як цінність адміністративно-судочинних правовідносин;
- визначити методологію наукового пізнання свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин;
- охарактеризувати поняття свободи та її ознаки в адміністративно-судочинних правовідносинах;
- відобразити прояви свободи на стадії підготовки справи до розгляду у порядку адміністративного судочинства;
- встановити прояви свободи на стадії судового розгляду справи у порядку адміністративного судочинства;
- з'ясувати прояви свободи на стадії ухвалення судового рішення в адміністративній справі та його виконання;
- охарактеризувати зарубіжний досвід забезпечення свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах та напрями його імплементації в Україні.

Об'єктом дослідження є адміністративно-судочинні правовідносини.

Предметом дослідження є свобода як цінність адміністративно-судочинних правовідносин.

Методи дослідження. Дослідження свободи як цінності адміністративно-судочинних відносин здійснено із застосуванням загальнонаукових та спеціальноправових методів пізнання. Пріоритетно у роботі використано такий загальнонауковий діалектичний метод, із застосуванням якого було обґрунтовано поняття, сутність та ознаки адміністративно-судочинних правовідносин у системі суспільних відносин (підрозділи 1.1, 1.2). Пошук відповідей на встановлення генези свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин здійснено із застосуванням історико-правового методу (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1, 2.3). Формулювання базових дефініцій дисертації здійснено із застосуванням логіко-юридичного методу (підрозділи 1.1, 1.4, 2.2). Дослідження досвіду країн Європи щодо забезпечення ефективності застосування засад свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин із подальшим обґрунтуванням пропозицій із удосконалення чинного законодавства України здійснено із застосуванням такого загальнонаукового методу пізнання, як метод системного аналізу, та методів моделювання, а також із застосуванням спеціальної юридичної методології, зокрема, методу порівняльного правознавства (підрозділ 2.4).

Нормативну основу роботи становлять Конституція України, КАС України, інші закони України, міжнародно-правові акти, ратифіковані Україною, що визначають особливості вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин у порядку адміністративного судочинства, нормативно-правові акти Верховної Ради України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України, рішення Європейського суду з прав людини тощо.

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення судових рішень щодо встановлення факту забезпечення ефективності застосування засад свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин, що містяться в Єдиному реєстрі судових рішень України за 2013–2024 рр., матеріали узагальнення судової практики, офіційні статистичні дані щодо розгляду та вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин, правова публіцистика, довідкові видання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній адміністративно-правовій науці комплексним науковим дослідженням положень адміністративного процесуального права, національного законодавства та практичної діяльності щодо забезпечення ефективності застосування засад свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин. У результаті дослідження сформульовано низку нових наукових положень, рекомендацій та висновків, зокрема:

уперше:

– з'ясовано, що адміністративно-судочинні правовідносини є тим різновидом адміністративно-процесуальних правовідносин, де домінуючим є метод диспозитивного правового регулювання, на відміну від адміністративно-деліктних та адміністративно-процедурних відносин;

– обґрунтовано авторський підхід до розуміння свободи як цінності адміністративно-судочинних відносин: у межах цієї дисертації розуміється як такий стан реалізації прав та інтересів учасників провадження, за якого їхні дії оцінюються як сумлінні, добросовісні, такі, що не є зловживанням правом, що не призводить до настання шкідливих наслідків, не порушуються принципи здійснення адміністративного судочинства та не створюють перешкод до досягнення його цілей;

– обґрунтовано, що принцип ефективного забезпечення свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах стає чимось більшим, ніж просто загальним принципом, що формує правовий порядок ЄС, якого повинні дотримуватися як держави-члени, так і всі інститути ЄС. Він перетворюється на своєрідне джерело самотійних прав, які мають бути захищені та ефективно забезпечені як на міжнародному, так і національному рівнях;

– обґрунтовано, що сутність прояву свободи на стадії судового розгляду справи у порядку адміністративного судочинства можна визначити як зумовлений комплекс процесуальних дій, спрямованих на з'ясування всіх необхідних обставин справи, її вирішення, з метою встановлення справедливості та надання реальної можливості суб'єктам таких відносин повною мірою захищати власні інтереси у судовому порядку;

удосконалено:

– підходи до розуміння генези свободи в адміністративно-судочинних відносинах, що має виходити із недопущення зловживання правом, що визначає її межі;

– підходи до розуміння завдань підготовчого провадження задля забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду адміністративної справи по суті: 1) остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог та складу учасників судового процесу; 2) з'ясування заперечень проти позовних вимог; 3) визначення обставин справи, які встановлюються, і зібрання відповідних доказів; 4) вирішення відводів; 5) визначення порядку розгляду справи; 6) вчинення інших дій з метою забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду справи по суті;

дістали подальшого розвитку:

– удосконалення чинного законодавства України у частині доповнення положень КАС України положенням про те, що серед основоположних засад адміністративного судочинства має бути визначено гарантування цінності свободи як регулятора захисту суб'єктивних публічно-управлінських прав;

– підходи до розуміння мети підготовчої судової процедури, яка повинна бути виконана судом будь-якої інстанції до стадії розгляду справи по суті, полягає в забезпеченні вжиття всіх передбачених законом заходів, спрямованих на своєчасний, всебічний, об'єктивний та економічно ефективний розгляд справи, виокремлено додаткову мету, яка полягає в примиренні сторін перед судовим розглядом по суті.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес і можуть бути використані у:

- *науково-дослідній сфері* – як основа для подальших наукових досліджень проблемних питань забезпечення ефективності застосування засад свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин;

- *правотворчості* – для підготовки пропозицій щодо удосконалення законодавства, яким визначено критерії забезпечення ефективності застосування засад свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин;

- *правозастосуванні* – для підвищення рівня дотримання забезпечення ефективності застосування засад свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин;

- *навчальному процесі* – під час викладання студентам закладів вищої освіти дисциплін «Адміністративний процес», «Адміністративне процесуальне право», під час підготовки підрозділів підручників і навчальних посібників із відповідних навчальних курсів, а також статей і наукових повідомлень.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження, його основні висновки й рекомендації оприлюднені на 3 науково-практичних конференціях, а саме: «Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system» (м. Рига, Латвійська Республіка, 2024 р.); «The latest law developments» (м. Влоцлавек, Республіка Польща, 2024 р.); «Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану» (Науково-дослідний інститут публічного права, 2024 р.).

Публікації. Основні положення роботи знайшли відображення у 4 наукових статтях, з яких 3 опубліковані у виданнях, що визнані як фахові з юридичних наук, 1 стаття – у зарубіжному науковому виданні, а також у 3 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, які містять 8 підрозділів, додатків, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 220 сторінок, у тому числі основного тексту – 177 сторінок. Список використаних джерел налічує 236 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність вибраної теми дисертації, висвітлено її зв'язок із науковими програмами, планами й темами, проаналізовано загальний стан наукової розробленості теми; визначено мету та завдання дослідження, сформульовано об'єкт і предмет, названо основні методологічні підходи до дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи, а також наведено відомості про апробацію та публікації результатів дослідження, структуру роботи.

Розділ 1 «Теоретичні та методологічні засади дослідження свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин» складається із чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Адміністративно-судочинні правовідносини у системі суспільних відносин: поняття, сутність та ознаки»* підкреслено, що адміністративно-процесуальні відносини є динамікою суспільних правовідносин, є тією формою, де відображуються адміністративно-правові відносини. З'ясовано, що адміністративно-судочинні правовідносини є підсистемою адміністративно-процесуальних відносин, при цьому набувають загальних ознак адміністративно-правових відносин.

До ознак адміністративно-процесуальних правовідносин віднесено: специфічну сферу їх реалізації, яка пов'язується із суспільними відносинами у сфері здійснення публічної влади та полягає у взаємодії приватних осіб із носіями публічно-владних повноважень; застосування як пріоритету імперативного методу нормативного регулювання, що розуміється як виняткове застосування принципу рівності; змістом суб'єктного складу правовідносин, де обов'язково бере участь орган державної влади, орган місцевого самоврядування або інший носій владних повноважень, у тому числі державні підприємства, установи та організації; чітка процедурна урегульованість відносин; домінування публічного інтересу над приватним, що не повинно призводити до пригнічення останніх, а має відбуватися у їх належній збалансованості; відображується у компетенційному змісті діяльності суб'єктів владних повноважень; остання характеристика полягає у застосуванні методів та засобів адміністративного примусу та впливу у разі недотримання вимог чинного законодавства України у сфері публічно-управлінських правовідносин.

Адміністративно-процесуальні правовідносини структурно відображено через такі підсистеми, як: адміністративно-процедурні, адміністративно-деліктні, адміністративно-судочинні правовідносини.

Зроблено висновок, що, попри наявність нормативних механізмів застосування заходів адміністративного примусу різного спрямування (попереджаючого, припиняючого впливу зокрема), здебільшого здійснення адміністративно-судочинних відносин відбувається диспозитивно, на відміну від кримінально-процесуальних правовідносин.

Обґрунтовано, що предметом адміністративно-судочинних відносин необхідно розуміти: сукупність правовідносин, що виникають у межах публічного управління та адміністрування та характеризуються домінуванням у них публічного (суспільного) інтересу, і визначають врегулювання спорів, що виникають за участю суб'єкта владних повноважень та приватної особи.

Обґрунтовано, що визначення сутності адміністративно-судочинних правовідносин має виходити із їх розуміння як різновиду адміністративно-процесуальних правовідносин, де домінуючим є метод диспозитивного правового регулювання, на відміну від адміністративно-деліктних та адміністративно-процедурних відносин. При цьому в основу застосування диспозитивного методу правового регулювання покладається розуміння свободи

волевиявлення, що визначає його зміст та є базисом для нормативного закріплення.

У підрозділі 1.2 «Гене́за уявлень про свободу як цінність адміністративно-судочинних правовідносин» визначено, що феномен свободи та вільної волі, його дослідження вже здійснюється у давньогрецьких та давньоримських філософських трактатах, зокрема, у працях Сократа, Платона, Арістотеля, Сенеки, Марка Аврелія, Цицерона та інших. Встановлено, що за часів античності обґрунтовувався підхід до розуміння, що прояви свободи волі завжди мають обмежуватись суспільною необхідністю та потребами, і лише досягнення такого балансу виявляється як недосяжна цінність права. Визначено, що за часів середньовіччя було втрачена ідея свободи як суспільної цінності, і свобода розглядалась у її залежності від волі та благодаті Бога. Визначено, що перегляд розуміння змісту свободи як суспільної цінності відбувся за часів Відродження і Просвітництва у XVIII–XIX ст., і з формуванням теорії природного права та створення можливостей співвідношення справедливості та волі особи. З'ясовано, що за часів Просвітництва встановлюється та поступово на законодавчому рівні впроваджується ідея розуміння свободи як певної здатності та можливості діяти особі у межах власної волі, за її власним бажанням, що обмежується зовні об'єктивними факторами, що обґрунтовуються правами та інтересами інших осіб, вимогами національної безпеки, та досягнення стандартів соціально-економічного розвитку.

Визначено, що розвиток уявлень про свободу у філософських трактатах Західної Європи дозволяє визначити її розуміння: як природного права; як усвідомленої необхідності; як обмеження законом; як відповідальності; як примусу; як усвідомленого вибору.

З'ясовано, що становлення української правничої думки і уявлень про свободу пов'язується передусім із працями Б. Кістяківського, який визначав свободу як головну цінність права, що дозволяє вченому її поділити на зовнішню (зумовлену суспільним середовищем) та внутрішню (духовну свободу), що досягається лише через створення об'єктивних умов для зовнішньої свободи.

Визначено, що свобода як цінність правовідносин постійно є предметом наукових пошуків як у межах досліджень представників загальнотеоретичних наук (науки теорії держави і права, конституційного права тощо), так і в межах галузевих наукових досліджень, зокрема, в межах цивільно-правової та цивільно-процесуальної науки, адміністративно-правової та адміністративно-процесуальної науки, кримінально-правової та кримінально-процесуальної науки, господарсько-правової та господарсько-процесуальної науки.

Встановлено, що категорія «свобода у праві» у просторово-темпоральному вимірі визначається як легітимізований і санкціонований державою простір для реалізації поведінки суб'єктів, нормативно визначений у правах та обов'язках людини і громадянина, в яких право є межею між свободою і свавіллям, вказує на визначену міру (баланс), що забезпечує свободу особи, суспільства і держави.

Підкреслено, що реалізація свободи в адміністративно-судочинних відносинах є важливою через недопущення зловживання правом, що визначає її межі.

У підрозділі 1.3 «Методологія наукового пізнання свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин» визначено, що в основу методології пізнання свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах необхідно покласти феномен зловживання правом, що визначає порушення меж процесуальної свободи.

Методологія правового пізнання свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин має виходити із розуміння її певної організаційно побудованої системи методів, засобів дослідження правового явища, що зумовлюються його правозастосовчими реальними характеристиками і складаються із загальнофілософських методів, загальноправових наукових методів, спеціальноправових наукових методів.

Визначено, що цільове призначення пізнавальної діяльності, спрямованої на визначення свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин, пов'язується як із загальнонауковою метою, що полягає у встановленні змісту та сутності досліджуваного явища, і спеціальнонауковою метою, яка полягає у сприянні забезпечення ефективності розуміння специфіки захисту прав і свобод людини із застосуванням засобів адміністративного судочинства.

Обґрунтовано особливості адміністративно-судочинних правовідносин як відносин, що характеризуються диспозитивністю їх ініціювання та реалізації, є необхідним через встановлення сутності свободи як принципу їх регулювання та їх цінності.

Обґрунтовано, що дослідження свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин має базуватися на застосуванні сукупності методологічних наукових підходів, що складаються з ідеологічного наукового підходу, антропологічного наукового підходу, синергетичного наукового підходу, системного наукового підходу, аксіологічного наукового підходу.

Встановлення сутності свободи як цінності адміністративно-судочинних відносин має пов'язуватися із застосуванням як фундаментальних принципів наукового пізнання (певних вихідних ідей, положень, що є універсальними загальновизнаними інструментами наукового пошуку), так і через застосування спеціальних правових постулатів, характерних для галузевого унормування суспільних правовідносин.

До методологічних принципів наукового пізнання свободи як адміністративно-судочинних правовідносин віднесено: принцип методологічного плюралізму; принцип історизму; принцип комплексності; принцип гуманізму.

До методів наукового пізнання свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин віднесено: загальнонаукові методи (методи узагальнення, методи контент-аналізу, порівняльно-правові методи, методи системних досліджень; соціологічний метод; діалектичний метод; структурно-логічний метод; методи аналізу та синтезу); спеціальнонаукові методи (метод сходження від загального до приватного, метод поєднання логічного мислення та історичного тлумачення дійсності, метод інформаційного аналізу та структурного узагальнення).

У підрозділі 1.4 «Поняття свободи та її ознаки в адміністративно-судочинних правовідносинах» встановлено, що категорія свободи вивчалась у дослідженнях не лише юридичного спрямування, але і представниками інших наук – соціології, психології, педагогіки, антропології, філософії, політології тощо.

Встановлено, що в межах реалізації адміністративно-судочинних правовідносин прояви свободи передусім обмежуються вимогами щодо усунення ситуацій зловживання процесуальними правами, що розуміється як певний встановлений нормативний механізм реалізації права на адміністративний захист.

З'ясовано, що реалізація свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах визначається як надання суб'єкту права вибирати коло цілей, засобів захисту наданих його прав у сфері публічно-управлінських правовідносин.

Підкреслено, що свобода як цінність адміністративно-судочинних правовідносин означає можливість особи вільно на власний розсуд діяти на окремих стадіях подання адміністративного позову та його подальшого розгляду, починаючи з етапу ініціювання провадження і закінчуючи стадією виконання судового рішення.

Визначено, що адміністративно-судочинні правовідносини визначаються як свободні правовідносини, тобто відносини, ініціювання яких має диспозитивний зміст. Зроблено висновок, що в адміністративно-судочинних правовідносинах свобода визначає цінність особи діяти на власний розсуд, не порушуючи при цьому прав, інтересів та прагнень інших учасників правовідносин.

Ознаками свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах визначено: вільний вибір можливостей для реалізації наданих суб'єкту прав; недопустимість зловживання процесуальними правами; обґрунтованість та належність формалізації процедур реалізації процесуальних прав та інтересів.

Акцентовано, що реалізація свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах на належному рівні пов'язується із встановленням механізму відповідальності особи за допущення нею зловживання процесуальними та матеріальними правами. Зроблено висновок, що свобода як цінність адміністративно-судочинних правовідносин визначається через міру належної добросовісної поведінки особи, що обмежується актами законодавства, правами та інтересами інших учасників правовідносин і характеризується формалізацією процедури розгляду адміністративного позову та недопустимістю проявів зловживання правом.

Обґрунтовано авторський підхід до розуміння свободи як цінності адміністративно-судочинних відносин як такого стану реалізації прав та інтересів учасників провадження, за якого їхні дії оцінюються як сумлінні, добросовісні, такі, що не є зловживанням правом, що не призводить до настання шкідливих наслідків, не порушуються принципи здійснення адміністративного судочинства та не створюють перешкод до досягнення його цілей. Визначено необхідність доповнення статті 2 КАС України частиною четвертою, де серед основоположних засад адміністративного судочинства має бути визначено

гарантування цінності свободи як регулятора захисту суб'єктивних публічно-управлінських прав.

Розділ 2 «Реалізація свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин» складається із чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Прояви свободи на стадії підготовки справи до розгляду у порядку адміністративного судочинства»* вказано, що у переліку стадій адміністративного процесу підготовче провадження (підготовка адміністративної справи до судового розгляду) є другою стадією після відкриття провадження в адміністративній справі, зміст якого регулюється ст.ст. 173–183 КАС України. Так, в ухвалі про відкриття провадження в адміністративній справі адміністративний суд першої інстанції, крім іншого, визначає також дату, час і місце підготовчого засідання. Тобто після прийняття рішення про відкриття провадження в адміністративній справі адміністративний суд першої інстанції вчиняє дії, необхідні для організації і здійснення підготовки адміністративної справи до розгляду справи по суті.

Виділено такі особливості, які пов'язані із цією стадією та зумовлюють прояви свободи на стадії підготовки справи до розгляду у порядку адміністративного судочинства: 1) підготовче провадження (підготовка адміністративної справи до судового розгляду) проводиться адміністративним судом першої інстанції винятково, коли адміністративна справа розглядається і вирішується за правилами загального позовного провадження. Відповідно до ч. 3 ст. 12 КАС України загальне позовне провадження призначене для розгляду справ, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні. Якщо адміністративна справа розглядається за правилами спрощеного позовного провадження (ч. 2 ст. 12 КАС України), то підготовче провадження не проводиться, про що у ч. 3 ст. 262 КАС України міститься пряма вказівка; 2) крім провадження в адміністративному суді першої інстанції, підготовче провадження (підготовка адміністративної справи до судового розгляду) проводиться під час апеляційного і касаційного провадження з урахуванням особливостей цих проваджень.

Доведено, що завданням підготовчого провадження є вчинення процесуальних дій, передбачених ст.ст. 173, 175–180 КАС України, з метою забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду адміністративної справи по суті: 1) остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог та складу учасників судового процесу; 2) з'ясування заперечень проти позовних вимог; 3) визначення обставин справи, які встановлюються, і зібрання відповідних доказів; 4) вирішення відводів; 5) визначення порядку розгляду справи; 6) вчинення інших дій з метою забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду справи по суті.

У підрозділі 2.2 *«Прояви свободи на стадії судового розгляду справи у порядку адміністративного судочинства»* обґрунтовано, що прояви свободи на стадії судового розгляду справи у порядку адміністративного судочинства проглядаються у процесуальній формі та порядку реалізації певних дій у межах цієї стадії адміністративного судочинства.

Сутність прояву свободи на стадії судового розгляду справи у порядку адміністративного судочинства визначено як зумовлений комплекс процесуальних дій, спрямованих на з'ясування всіх необхідних обставин справи, її вирішення, з метою встановлення справедливості та надання реальної можливості суб'єктам таких відносин повною мірою захищати власні інтереси у судовому порядку.

Встановлено, що прояви свободи на стадії судового розгляду справи у порядку адміністративного судочинства завершуються в тих випадках, коли відбуваються прояви зловживання правом.

У підрозділі 2.3 *«Прояви свободи на стадії ухвалення судового рішення в адміністративній справі та його виконання»* обґрунтовано, що, ухвалюючи рішення та здійснюючи правосуддя на основі верховенства права, суд забезпечує право кожного на справедливий судовий розгляд та повагу до інших прав і основних свобод, гарантованих Конституцією та законами України.

Підкреслено, що суть прояву свободи на стадії ухвалення судового рішення в адміністративній справі та його виконання є наріжним каменем справедливості та правової цілісності, що є ключовим процесом, який лежить в основі функціонування адміністративних судів та правової системи загалом, втілюючи принципи, на яких будуються демократичні суспільства.

Визначено, що сутність прояву свободи у цьому процесі полягає у здатності судді вправно орієнтуватися у різноманітних аспектах справи, ретельно застосовуючи закон, що вимагає не тільки глибокого розуміння правових принципів, але й мудрості інтерпретувати їх у контексті конкретної адміністративної справи. Наголошено, що у цьому процесі судді повинні збалансувати букву закону з духом справедливості, приймаючи рішення, які не тільки вирішують спірне питання, але й позитивно впливають на правозастосовну практику, тим самим формуючи майбутнє.

У підрозділі 2.4 *«Зарубіжний досвід забезпечення свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах та напрями його імплементації в Україні»* вказано, що у процесі асоціації з Європейським Союзом та імплементації найкращих практик щодо забезпечення свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах саме вивчення відповідного досвіду забезпечення свободи у сфері функціонування права та судових органів ЄС може мати велике значення для вдосконалення національної нормативно-правової бази та безпосереднього судового захисту прав і законних інтересів осіб у відносинах з публічним сектором. Система належного захисту свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах є однією з важливих умов європейського адміністративного простору. Ефективність національної системи забезпечення свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах залежить від успішності процесу імплементації та зближення законодавства Європейського Союзу з урахуванням не лише його змісту, а й форми. Досвід багатьох європейських країн доводить, що адміністративні суди є доступним та ефективним інструментом захисту свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах.

Констатовано, що становлення адміністративної юстиції в Україні ґрунтувалося на наявних правових системах розвинених європейських країн: Федеративної Республіки Німеччина, Французької Республіки, Республіки Польща, а також на кращому досвіді судової практики, формуючи європейську систему захисту свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах.

Доведено, що подальша реформа адміністративної юстиції неможлива без урахування досвіду Європейського Союзу. Адміністративні суди покликані захищати свободу в адміністративно-судочинних правовідносинах, і в цьому полягає їх основна функція, яка пов'язана з реалізацією принципу захисту прав людини у суді. У загальному вигляді принципи адміністративної юстиції – це правочини, що зумовлені соціально-економічними та політичними засадами держави і суспільства, безпосередньо охоплені правовими нормами або впливають з їх змісту і відображають основні вимоги справедливого розгляду та вирішення адміністративних справ.

Вказано, що застосування принципу ефективного забезпечення свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах призвело до взаємодії з межами еквівалентності та ефективності, в результаті цього принцип застосовувався по-різному, будучи здебільшого тестом, дуже схожим на тест процесуальної автономії, тоді як в інших випадках спостерігався інший шлях підходу, заснованого на правах людини, з різними результатами з точки зору захисту особи та впливу на національні процесуальні правила щодо забезпечення свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах.

Доведено, що принцип ефективного забезпечення свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах стає чимось більшим, ніж просто загальним принципом, що формує правовий порядок ЄС, якого повинні дотримуватися як держави-члени, так і всі інститути ЄС.

ВИСНОВКИ

У дослідженні здійснено теоретичне узагальнення наукової публіцистики та практики правозастосування, що спрямовується на вирішення наукового завдання, сутність якого розуміється як встановлення правової природи свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин задля обґрунтування напрямів підвищення ефективності її реалізації. За результатами дисертаційної роботи сформульовано такі основні висновки:

1. Обґрунтовано, що предметом адміністративно-судочинних відносин необхідно розуміти: сукупність правовідносин, що виникають у межах публічного управління та адміністрування та характеризуються домінуванням у них публічного (суспільного) інтересу і визначають врегулювання спорів, що виникають за участю суб'єкта владних повноважень та приватної особи.

2. Адміністративно-судочинні правовідносини є тим різновидом адміністративно-процесуальних правовідносин, де домінуючим є метод диспозитивного правового регулювання, на відміну від адміністративно-деліктних та адміністративно-процедурних відносин. Визначено, що свобода як цінність в адміністративно-судочинних відносинах за своїми темпоральними

характеристиками завершується тоді, коли відбуваються прояви зловживання правом.

3. Обґрунтовано, що дослідження свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин має базуватися на застосуванні сукупності методологічних наукових підходів, що складаються із ідеологічного наукового підходу, антропологічного наукового підходу, синергетичного наукового підходу, системного наукового підходу, аксіологічного наукового підходу.

Встановлено, що розуміння свободи як цінності суспільства через застосування аксіологічного наукового методологічного підходу дозволяє її визначити як певний ідеал розвитку суспільства; антропологічний рух наукової думки встановлює специфіку та межі реалізації суб'єктивної свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах; синергетичний підхід тлумачить свободу як прояв комунікації, що формується в ході судового розгляду адміністративного позову.

4. Підкреслено, що свобода як цінність адміністративно-судочинних правовідносин означає можливість особи вільно на власний розсуд діяти на окремих стадіях подання адміністративного позову та його подальшого розгляду, починаючи з етапу ініціювання провадження і закінчуючи стадією виконання судового рішення.

Визначено, що адміністративно-судочинні правовідносини визначаються як свободні правовідносини, тобто відносини, ініціювання яких має диспозитивний зміст.

5. Виділено такі особливості, які пов'язані із цією стадією та зумовлюють прояви свободи на стадії підготовки справи до розгляду у порядку адміністративного судочинства: 1) підготовче провадження (підготовка адміністративної справи до судового розгляду) проводиться адміністративним судом першої інстанції винятково, коли адміністративна справа розглядається і вирішується за правилами загального позовного провадження. Відповідно до ч. 3 ст. 12 КАС України загальне позовне провадження призначене для розгляду справ, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні. Якщо адміністративна справа розглядається за правилами спрощеного позовного провадження (ч. 2 ст. 12 КАС України), то підготовче провадження не проводиться, про що у ч. 3 ст. 262 КАС України міститься пряма вказівка; 2) крім провадження в адміністративному суді першої інстанції, підготовче провадження (підготовка адміністративної справи до судового розгляду) проводиться під час апеляційного і касаційного провадження з урахуванням особливостей цих проваджень.

Доведено, що завданням підготовчого провадження є вчинення процесуальних дій, передбачених ст.ст. 173, 175–180 КАС України, з метою забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду адміністративної справи по суті: 1) остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог та складу учасників судового процесу; 2) з'ясування заперечень проти позовних вимог; 3) визначення обставин справи, які встановлюються, і зібрання відповідних доказів; 4) вирішення відводів; 5) визначення порядку розгляду справи; 6) вчинення інших дій з метою

забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду справи по суті.

6. Обґрунтовано, що прояви свободи на стадії судового розгляду справи у порядку адміністративного судочинства проглядаються у процесуальній формі та порядку реалізації певних дій у межах цієї стадії адміністративного судочинства. Сутність прояву свободи на стадії судового розгляду справи у порядку адміністративного судочинства можна визначити як зумовлений комплекс процесуальних дій, спрямованих на з'ясування всіх необхідних обставин справи, її вирішення, з метою встановлення справедливості та надання реальної можливості суб'єктам таких відносин повною мірою захищати власні інтереси у судовому порядку. Прояви свободи на стадії судового розгляду справи у порядку адміністративного судочинства завершуються в тих випадках, коли відбуваються прояви зловживання правом.

7. Обґрунтовано, що, ухвалюючи рішення та здійснюючи правосуддя на основі верховенства права, суд забезпечує право кожного на справедливий судовий розгляд та повагу до інших прав і основних свобод, гарантованих Конституцією та законами України. Суть прояву свободи на стадії ухвалення судового рішення в адміністративній справі та його виконання є наріжним каменем справедливості та правової цілісності. Цей ключовий процес лежить в основі функціонування адміністративних судів та правової системи загалом, втілюючи принципи, на яких будуються демократичні суспільства. Сутність прояву свободи у цьому процесі полягає у здатності судді вправно орієнтуватися у різноманітних аспектах справи, ретельно застосовуючи закон. Це вимагає не тільки глибокого розуміння правових принципів, але й мудрості інтерпретувати їх у контексті конкретної адміністративної справи. У цьому процесі судді повинні збалансувати букву закону з духом справедливості, приймаючи рішення, які не тільки вирішують спірне питання, але й позитивно впливають на правозастосовну практику, тим самим формуючи майбутнє.

8. Вказано, що у процесі асоціації з Європейським Союзом та імплементації найкращих практик щодо забезпечення свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах саме вивчення відповідного досвіду забезпечення свободи у сфері функціонування права та судових органів ЄС може мати велике значення для вдосконалення національної нормативно-правової бази та безпосереднього судового захисту прав і законних інтересів осіб у відносинах з публічним сектором. Система належного захисту свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах є однією з важливих умов європейського адміністративного простору. Ефективність національної системи забезпечення свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах залежить від успішності процесу імплементації та зближення законодавства Європейського Союзу з урахуванням не лише його змісту, а й форми. Досвід багатьох європейських країн доводить, що адміністративні суди є доступним та ефективним інструментом захисту свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах.

Констатовано, що становлення адміністративної юстиції в Україні ґрунтувалося на наявних правових системах розвинених європейських країн: Федеративної Республіки Німеччина, Французької Республіки, Республіки Польща, а також на кращому досвіді судової практики, формуючи європейську систему захисту свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах. Доведено, що подальша реформа адміністративної юстиції неможлива без урахування досвіду Європейського Союзу. Вказано, що застосування принципу ефективного забезпечення свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах призвело до взаємодії з межами еквівалентності та ефективності, в результаті цього принцип застосовувався по-різному, будучи здебільшого тестом, дуже схожим на тест процесуальної автономії, тоді як в інших випадках спостерігався інший шлях підходу, заснованого на правах людини, з різними результатами з точки зору захисту особи та впливу на національні процесуальні правила щодо забезпечення свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах.

Доведено, що принцип ефективного забезпечення свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах стає чимось більшим, ніж просто загальним принципом, що формує правовий порядок ЄС, якого повинні дотримуватися як держави-члени, так і всі інститути ЄС. Він перетворюється на своєрідне джерело самостійних прав, які мають бути захищені та ефективно забезпечені як самим судом, так і національними судами.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Величко В.Ю. Адміністративно-процесуальні правовідносини в системі суспільних відносини. *Law. State. Technology*. 2024. № 2. С. 63–67. DOI: <https://doi.org/10.32782/LST/2024-2-12>.

2. Величко В.Ю. Прояви свободи на стадії ухвалення судового рішення в адміністративній справі та його виконання. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 1(61). Р. 212–216. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.1.32>.

3. Величко В.Ю. Поняття свободи та її ознаки в адміністративно-судочинних правовідносинах. *Право і суспільство*. 2024. № 3. С. 352–356. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.3.53>.

4. Величко В.Ю. Прояви свободи на стадії судового розгляду справи у порядку адміністративного судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 634–638. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/147>.

5. Величко В.Ю. Свобода як цінність у врегулюванні публічно-правових спорів за участю органів місцевого самоврядування. *Proceedings of the international scientific conference “Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system”*, Riga, the Republic of Latvia, February 7–8, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. Р. 249–253. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-409-2-58>.

6. Величко В.Ю. Методологія наукового пізнання категорії свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин. *Proceedings of the international scientific conference “The latest law developments”*, Wloclawek, Republic of Poland, April 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 222–224. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-432-0-52>.

7. Величко В.Ю. Щодо питання зарубіжного досвіду забезпечення свободи в адміністративно-судочинних правовідносинах. *Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану* : міжнародна науково-практична конференція, Науково-дослідний інститут публічного права, 17 травня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 239–242. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-395-1-70>.

АНОТАЦІЇ

Величко В.Ю. Свобода як цінність адміністративно-судочинних правовідносин. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2024.

У роботі здійснено характеристику такої цінності адміністративно-судочинних правовідносин, як свобода. Вказано, що досягнення поставленої цілі здійснено через вирішення таких наукових завдань: обґрунтувати поняття, ознаки, структуру та функції адміністративно-судочинних правовідносин у системі суспільних відносин; з'ясувати генезу уявлень про свободу як цінність адміністративно-судочинних правовідносин; визначено методологію наукового пізнання свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин; відобразити поняття свободи та її ознаки в адміністративно-судочинних правовідносинах.

Визначено, що створення та досить успішне функціонування системи адміністративного судочинства в Україні є безумовним досягненням, що характеризує розвиток процесів державотворення, забезпечення та захисту прав і свобод людини.

До методів наукового пізнання свободи як цінності адміністративно-судочинних правовідносин віднесено: загальнонаукові методи (методи узагальнення, методи контент-аналізу, порівняльно-правові методи, методи системних досліджень; соціологічний метод; діалектичний метод; структурно-логічний метод; методи аналізу та синтезу); спеціальнонаукові методи (метод сходження від загального до приватного, метод поєднання логічного мислення та історичного тлумачення дійсності, метод інформаційного аналізу та структурного узагальнення).

Ключові слова: адміністративне судочинство, адміністративно-судочинні правовідносини, свобода, цінність.

Velychko V.Yu. Freedom as a value of administrative-judicial legal relations. – Manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.07 – administrative law and process; finance law; information law. – Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, 2024.

The paper characterizes such value of administrative-judicial legal relations as freedom. It is indicated that the achievement of this goal is carried out through the solution of such scientific tasks as: to substantiate the concept, signs, structure and functions of administrative-judicial legal relations in the system of social relations; to find out the genesis of ideas about freedom as a value of administrative-judicial legal relations; the methodology of scientific cognition of freedom as a value is defined administrative-judicial legal relations; to reflect the concept of freedom and its features in administrative-judicial legal relations.

It is determined that the creation and sufficiently successful functioning of the system of administrative justice in Ukraine is an unconditional achievement that characterizes the development of the processes of state formation, ensuring and protection of human rights and freedoms.

It is substantiated that the establishment of the essence and structure, signs and features of administrative-judicial legal relations should be carried out through determining their relationship with administrative-legal and administrative-procedural relations.

It is emphasized that administrative-procedural relations are the dynamics of social legal relations, are the form where administrative-legal relations are reflected. It is found that administrative-judicial legal relations are a subsystem of administrative-procedural relations, while acquiring general features of administrative-legal relations.

The features of administrative-procedural legal relations include: a specific sphere of their implementation, which is associated with social relations in the field of public power, and consists in the interaction of private individuals with holders of public power; application as a priority of the imperative method of normative regulation, understood as the exclusive application of the principle of equality; the content of the subject composition of legal relations, where a body of state power, a body of local self-government, or another bearer of power, including state enterprises, institutions and organizations, is mandatory; clear procedural regulation of relations; dominance of public interest over private interest, which should not lead to the suppression of the latter, but should take place in their proper balance; is reflected in the competence content of the activities of the subjects of power; the last characteristic is the use of methods and means of administrative coercion and influence in case of non-compliance with the requirements of the current legislation of Ukraine in the field of public administrative legal relations.

The methods of scientific cognition of freedom as a value of administrative-judicial legal relations include: general scientific methods (methods of generalization, methods of content analysis, comparative legal methods, methods of system research; sociological method; dialectical method; structural-logical method; methods of analysis and synthesis); special scientific methods (the method of ascent from the general to the particular, the method of combining logical thinking and historical

interpretation of reality, the method of information analysis and structural generalization).

Key words: *administrative proceedings, administrative-judicial legal relations, freedom, value.*

Підписано до друку 25.11.2024. Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Умовн. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 1123.
Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7653 від 18.08.2022 р.